

**Indicatiestelling speciaal onderwijs 2003/2004:
gebruik van de bereedeneerde afwijking**

Inhoud

Samenvatting	5
1. Inleiding en leeswijzer	9
1.1 Eén jaar Regeling Leerlinggebonden financiering	9
1.2 De indicatiecriteria	9
1.3 Het principe van de beredeneerde afwijking	10
1.4 Ervaringen in 2002/2003	12
1.5 Bijstelling van de indicatiecriteria van maart 2004	13
1.6 Onderzoeksvragen en opbouw van dit rapport	14
2. Gebruikte dossiers	16
2.1 Twee bestanden	16
2.2 De ingezonden dossiers	16
2.3 De besluiten van de CvI's	16
2.4 Samenstelling van de onderzoekersdatabase	18
3. Het gebruikte categorieënsysteem	19
3.1 Beoogd en niet beoogd gebruik	19
3.2 Zeven categorieën	21
4. Het gebruik van de beredeneerde afwijking	22
4.1 Verdeling over clusters, schoolsoorten en gebruik door CvI's	22
4.2 Cluster twee	27
4.3 Cluster drie	30
4.4 Cluster vier	34
5. Overzicht van de bevindingen	37
5.1 Frequentie van het gebruik van de beredeneerde afwijking	37
5.2 Kenmerken van de beredeneerde afwijking	37
5.3 Aandachtspunten voor de toekomst	39
Samenstelling Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling	41
Literatuur	43
Lijst gebruikte afkortingen	45
Colofon	46

Samenvatting

Indicatiestelling speciaal onderwijs 2003/2004: gebruik van de beredeneerde afwijking

Dit rapport doet verslag van de wijze waarop de criteria en procedures bij de aanvraag tot toelating tot het speciaal onderwijs in het cursusjaar 2003/2004 hebben gefunctioneerd met betrekking tot de z.g. beredeneerde afwijking (BA): de mogelijkheid om leerlingen die niet aan alle voorgeschreven criteria voldoen toch toegang tot het speciaal onderwijs te verschaffen. Dat doet het op basis van een analyse van de 19.530 protocollen die tussen begin augustus 2003 en medio september 2004 door de Commissies voor Indicatiestelling (CvI's) naar het bureau van de Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (LCTI) zijn gezonden. Van 962 van deze protocollen is het bijbehorend dossier opgevraagd. Deze 962 dossiers zijn uitvoerig geanalyseerd.

De CvI's hebben bij hun oordeelsvorming over de toelaatbaarheid van de aangemelde leerlingen de keuze uit vier alternatieven:

- a. alle criteria van toepassing: toelaatbaar tot de gewenste schoolsoort;
- b. niet alle criteria van toepassing maar wel toelaatbaar via de z.g. beredeneerde afwijking (BA);
- c. CvI kan zich nog geen oordeel vormen: observatieplaatsing;
- d. niet toelaatbaar.

Kader A toont de verdeling van de 19.530 door de CvI's genomen besluiten over deze vier alternatieven.

Kader A				
Verdeling van de oordelen van de CvI's over vier alternatieven (N = 19.530)				
Oordeel	Cluster twee	Cluster drie	Cluster vier	Totaal
Toelaatbaar	53%	87%	69%	74%
Toelaatbaar via BA	33%	10%	25%	19%
Observatie	1%	-	1%	1%
Niet toelaatbaar	12%	2%	3%	5%
Onbekend	1%	1%	2%	1%
Totaal	100%	100%	100%	100%

In dit kader springen twee zaken eruit:

- a. 19% van de aangemelde leerlingen wordt via de BA toelaatbaar verklaard (dat is exact hetzelfde percentage als in 2002/2003);
- b. de frequentie van het gebruik van de BA verschilt per cluster (nu is cluster twee met 33% de aanvoerder van de ranglijst van grootgebruikers; in 2002/2003 was dat cluster vier die nu gedaald is naar 25%).

Het gebruik van de BA verschilt niet alleen per cluster. Het verschilt ook per schoolsoort. Dit wordt geïllustreerd door kader B.

Kader B		
Gebruik van de BA per schoolsoort (N=19.530)		
Schoolsoort	Aantal dossiers	% BA
DOV (incl. MG)	414	5%
SH (incl. MG)	1146	52%
ESM	2815	29%
ZMLK	5259	8%
LZK (SOM)	1016	11%
LG (incl. MG)	3184	12%
Cluster vier	5696	25%
Totaal	19.530	19%

Kader B laat zien dat er drie schoolsoorten waarbij opvallend vaak van de BA gebruik wordt gemaakt:

- a. de SH-scholen (52% versus 7% in 2002/2003);
- b. de ESM-scholen (29% versus 23% in 2002/2003) en
- c. de scholen die behoren tot cluster vier (25% versus 33% in 2002/2003).

De spectaculaire stijging van het gebruik van de BA bij de indicatiestelling voor het *SH-onderwijs* lijkt vooral verband te houden met het grote aantal leerlingen dat in de tweede helft van het cursusjaar vanuit het ESM-onderwijs naar het voortgezet speciaal onderwijs voor SH is verwezen. Het ESM-onderwijs heeft, zoals bekend, nooit voortgezet speciaal onderwijs gekend. Dat probleem werd in de praktijk opgelost door ESM-leerlingen ouder dan twaalf jaar naar het voortgezet speciaal onderwijs voor SH te verwijzen. De LCTI heeft deze mogelijkheid ook geadviseerd voor kinderen met ernstige spraaktaalproblematiek die nog voortgezet onderwijs nodig hebben. Daarbij stuit men dan wel op het probleem dat de betrokken ESM-leerlingen niet aan de criteria van het SH-onderwijs voldoen. In die gevallen wordt gebruik gemaakt van de BA om de leerlingen toch tot het VSO-SH te kunnen toelaten. De betrokken ESM-leerlingen voldoen met name niet aan het stoorniscriterium gehoorverlies. Dit wordt bevestigd in onderstaand kader waaruit blijkt dat 87% van de leerlingen die met een BA zijn toegelaten tot SH niet voldoen aan het stoorniscriterium.

Kader C		
Criteria waar niet aan wordt voldaan bij het gebruik van de beredeneerde afwijking SH (excl. MG) en ESM in % (N = 1.411)		
Criterion	SH	ESM
Stoornis	87%	74%
Beperking onderwijsparticipatie	13%	10%
Ontoereikendheid zorgstructuur	11%	4%

Het relatief hoge aantal leerlingen dat via het gebruik van de BA tot het *ESM-onderwijs* wordt toegelaten houdt vooral verband met het verschijnsel dat bij een groot aantal voor het ESM-onderwijs aangemelde leerlingen de achterstand op het gebied van de spraaktaalontwikkeling minder groot is dan de criteria vereisen. Dit blijkt ook uit bovenstaand kader. Kinderen jonger dan 8 jaar waarvoor volgens de criteria sprake moet zijn van spraakproductieproblemen blijken nogal eens te voldoen aan de criteria voor kinderen ouder dan 8 jaar. Het gaat hier om een kwart van de 74% ESM-leerlingen die niet voldoen aan het stoorniscriterium en met een BA toch zijn toegelaten. Bij deze leerlingen zijn de CvI's vaak van mening dat speciaal onderwijs of leerlinggebonden financiering toch nodig is.

Het percentage leerlingen dat in 2003/2004 op basis van het principe van de BA tot de voorzieningen van cluster vier is toegelaten is kleiner dan in het vorige cursusjaar. Hierbij lijkt de in maart 2004 van kracht geworden veranderingen in de regelgeving een rol te spelen. Tot deze datum vereisten de criteria dat de aanwezigheid van ontwikkelingspsychopathologie en/of ernstige gedragsproblemen in termen van de DSM-IV of ICD-10 werd geformuleerd. Deze eis is met de bijstelling van de regelgeving in maart 2004 versoepeld. Sedertdien mogen ernstige gedragsstoornissen ook omschreven worden zonder gebruik van de officiële DSM-IV-terminologie. Ook kunnen kinderen geïndiceerd worden die een half jaar geïndiceerde jeugdhulpverlening kregen en waarbij weinig of geen vooruitgang is geboekt. Deze versoepeling lijkt een duidelijke vermindering van het gebruik van de BA te hebben bewerkstelligd. Dit wordt geïllustreerd door het feit dat in de eerste helft van 2003/2004 door de CvI's van cluster vier veel vaker een beroep op de BA werd gedaan (29%) dan in de tweede helft. In de tweede helft is het gebruik van de BA gedaald tot 19%.

Bij het gebruik van de BA kan onderscheid worden gemaakt tussen beoogd gebruik en niet door de wetgever bedoeld gebruik.

Voorbeelden van beoogd gebruik zijn:

- het toelaten van leerlingen die niet formeel aan de criteria voldoen maar die met problemen van gelijke zwaarte kampen als de leerlingen die wel aan de criteria voldoen en
- het toelaten van leerlingen met z.g. progressieve stoornissen: stoornissen waarvan verwacht mag worden dat zij binnen een jaar na aanmelding tot dusdanige beperkingen leiden dat de betrokken leerling wel aan de criteria voldoet.

Voorbeelden van niet bedoeld gebruik zijn:

- de toelating van leerlingen die in aanmerking komen voor een z.g. observatieplaatsing;
- de toelating van leerlingen over wie onvoldoende diagnostische informatie beschikbaar is en
- de toelating van leerlingen op grond van een redenering waarbij de voorgeschreven criteria ter discussie worden gesteld.

Analyse van de ingezonden dossiers leert dat bij ongeveer een derde van de leerlingen die op basis van het principe van de BA worden toegelaten sprake is van onbedoeld gebruik.

Eliminatie van dit onbedoelde gebruik in combinatie met (nog meer) gerichte voorlichting kan er toe leiden dat de frequentie van het gebruik van de BA tot 10 à 15% kan worden teruggebracht. Binnen cluster twee wordt een heroverweging van de criteria aanbevolen.

1. Inleiding en leeswijzer

1.1 Eén jaar Regeling Leerlinggebonden financiering

Na een lange periode van voorbereiding is de Regeling Leerlinggebonden Financiering (LGF) met ingang van het cursusjaar 2003/2004 officieel van kracht geworden. De wet biedt ouders van kinderen met ernstige beperkingen de keuze om hun kind met een leerlinggebonden budget naar het regulier onderwijs te laten gaan of te kiezen voor een aparte school voor speciaal onderwijs. Er zijn Commissies voor de Indicatiestelling (CvI's) ingesteld die aan de hand van landelijk vastgestelde criteria beoordelen of een kind aangewezen is op een leerlinggebonden budget of speciaal onderwijs. De wet voorziet ook in de instelling van de Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (LCTI) die toeziet of de CvI's goed gebruik maken van de criteria en die de minister van OCW adviseert over de criteria voor de indicatiestelling.

Voorafgaand aan de feitelijke invoering van de Regeling LGF vond in het cursusjaar 2002/2003 een landelijk experiment plaats, waarin de in het kader van de LGF ontwikkelde regelgeving werd beproefd. Van de ervaringen met dit experiment is door de LCTI in een aantal deelrapporten verslag gedaan (LCTI, 2003a, LCTI, 2003b, LCTI, 2003c, LCTI, 2003d, LCTI, 2003e, LCTI, 2003f, Evers & Van Rijswijk, 2003). Ook dit jaar publiceert de LCTI weer een aantal verslagen over de met de toepassing van de LGF opgedane ervaringen. Daarbij gaat het niet langer om een 'experiment', maar om de feitelijke gang van zaken tijdens het eerste cursusjaar waarin de Regeling LGF officieel van kracht is geweest.

Deze verslaggeving over het cursusjaar 2003/2004 bestaat, net als die over 2002/2003, uit een aantal deelrapporten. De clusterspecifieke rapporten betreffen:

- het cluster voor auditief en communicatief gehandicapte leerlingen (cluster twee);
- het cluster voor verstandelijk en lichamelijk gehandicapte leerlingen (cluster drie) en
- het cluster voor leerlingen met ernstige gedragsproblemen (cluster vier).

Enkele van deze deelrapporten zijn themaspecifiek zoals het rapport over de ervaringen met het aantonen van de beperking van de onderwijsparticipatie en het rapport over het gebruik van de beredeneerde afwijking. Het onderhavige rapport heeft betrekking op de beredeneerde afwijking.

1.2 De indicatiecriteria

De CvI's beoordelen of een leerling in aanmerking komt voor speciaal onderwijs of leerlinggebonden financiering aan de hand van vijf vragen:

- Is er voldoende informatie beschikbaar om het indicatiebesluit te kunnen nemen?
- Valt de aard en de ernst van de stoornissen/beperkingen binnen de daarvoor geldende criteria?
- Valt de ernst van de beperking van de onderwijsparticipatie binnen de daarvoor geldende criteria?
- Is de zorg vanuit het regulier onderwijs en/of de zorgsector ontoereikend?
- Worden bovenstaande vragen alle vier positief beantwoord?

Wanneer de laatste vraag positief wordt beantwoord is een leerling toelaatbaar tot speciaal onderwijs of komt de leerling in aanmerking voor een leerlinggebonden budget.

De landelijke criteria voor speciaal onderwijs of een leerlinggebonden budget zijn aan de hand van deze hoofdlijn uitgewerkt voor de verschillende schoolsoorten voor (voortgezet) speciaal onderwijs. De minister van OCW heeft de criteria gepubliceerd. (Regeling indicatiecriteria LGF, 2003). Deze criteria zijn ook gebruikt in schooljaar 2002/2003. Naar aanleiding van het onderzoek naar de indicatiestelling in schooljaar 2002/2003 en de gesprekken met de CvI's heeft de LCTI de minister van OCW geadviseerd om de criteria op een aantal punten bij te stellen. De bijstelling had ondermeer betrekking op

- het beperken van onderzoek dat voor indicatiestelling verplicht is;
- het verduidelijken en bijstellen van enkele criteria en
- het vereenvoudigen van de criteria voor herindicatie.

Er zijn ook procedurele vereenvoudigingen aangebracht, bijvoorbeeld met betrekking tot de zending van dossiers door de CvI's naar de LCTI. De minister van OCW heeft het advies van de LCTI over de bijstelling van de indicatiecriteria overgenomen. De aangepaste indicatiecriteria zijn gepubliceerd in de regeling indicatiecriteria (Regeling indicatiecriteria LGF, 2004).

1.3 Het principe van de beredeneerde afwijking

Deze paragraaf beschrijft hoe een CvI in haar besluitvorming beredeneerd van de criteria kan afwijken. In het rapport 'Gebruik van de beredeneerde afwijking 2002/2003' (LCTI, 2003d) werd het principe uitgelegd aan de hand van de Vijfde faciliteringsregeling regionale expertisecentra i.o. (Vijfde faciliteringsregeling regionale expertisecentra i.o. schooljaar 2002/2003, 2002). Met het oog op de leesbaarheid van dit rapport volgt hier nogmaals een dergelijke beschrijving, nu aan de hand van de Regeling indicatiecriteria leerlinggebonden financiering van maart 2004 (Regeling indicatiecriteria LGF, 2004).

De CvI's hebben bij hun besluitvorming de keuze uit vier alternatieven (Van Rijswijk e.a., 2002):

- a. alle criteria zijn van toepassing: toelaatbaar tot de gewenste schoolsoort;
- b. hoewel niet alle criteria van toepassing zijn is de leerling via de zgn. beredeneerde afwijking toch toelaatbaar;
- c. de CvI kan zich nog geen oordeel vormen: daarom wordt één van de scholen van het cluster om een z.g. observatieplaatsing gevraagd;
- d. de leerling is niet toelaatbaar.

Het tweede van deze vier alternatieven wordt in de indicatiepraktijk de *beredeneerde afwijking* genoemd. Dit begrip verwijst naar artikel 15 van de Regeling indicatiecriteria leerlinggebonden financiering van maart 2004. Kader 1.1 bevat de tekst van dit artikel.

Kader 1.1**Artikel 15 van de Regeling indicatiecriteria leerlinggebonden financiering**

1. Een leerling bij wie een stoornis is vastgesteld die gepaard gaat met een structurele beperking in de onderwijsparticipatie die niet leidt tot toelaatbaarheid op grond van de artikelen 3 tot en met 13 is eveneens toelaatbaar (...) indien de ernst van de stoornis en de beperking in de onderwijsparticipatie vergelijkbaar zijn met die van de op grond van artikel 3 tot en met 11 toelaatbare leerlingen. De aard van de stoornis(sen) en de aard van de beperking in de onderwijsparticipatie zijn in dat geval bepalend voor de onderwijssoort waarvoor de leerling toelaatbaar is.
2. Een leerling bij wie een progressieve stoornis is vastgesteld die niet leidt tot toelaatbaarheid (...) is toelaatbaar (...) indien zich als gevolg van die stoornis een structurele beperking in de onderwijsparticipatie (...) zal voordoen binnen zes tot twaalf maanden (...). De progressieve stoornis is in dat geval bepalend voor de onderwijssoort waartoe de leerling toelaatbaar is.

De toelichting bij dit artikel refereert aan het verschijnsel dat er handicaps en stoornissen zijn die zo zelden voorkomen dat zij niet in de criteria zijn opgenomen. Wanneer deze stoornissen en de daarmee gepaard gaande belemmeringen in de onderwijsparticipatie net zo ernstig zijn als de stoornissen en de belemmeringen die wel in de criteria staan kan de CvI besluiten dat de leerling toelaatbaar is. In dat geval moet de onderbouwing van het besluit laten zien van welke stoornis of handicap sprake is en waarom deze in ernst vergelijkbaar is met de wel in de criteria genoemde stoornissen. Dit geldt ook voor de beperkingen in de onderwijsparticipatie. Er zijn, zo meldt de toelichting van het Ministerie van OCW, ook andere situaties denkbaar die het de CvI mogelijk maken gebruik te maken van de beredeneerde afwijking. Zo kan er sprake zijn van een combinatie van lichte handicaps die gezamenlijk een zodanig ernstige belemmering in de onderwijsparticipatie tot gevolg hebben dat toelating op zijn plaats is. Tijdens het proefjaar 2002/2003 varieerde het gebruik van de beredeneerde afwijking tussen de 11% (cluster drie) en 30% (cluster vier) (LCTI, 2003d). Het is wenselijk en te verwachten dat deze percentages de komende jaren zullen dalen.

Een andere, formeel ook onder de beredeneerde afwijking vallende, uitzondering op de regel is de progressieve stoornis. Bij een klein aantal van de aangemelde leerlingen is sprake van een stoornis die in korte tijd ernstig verergert. Daarbij is het mogelijk dat de ernst van de problemen op het moment van aanmelding nog niet geheel aan de criteria voldoet, maar dat dit conform de (medische) prognose binnen zes tot twaalf maanden wel het geval zal zijn. Voor deze leerlingen is het van belang om zo snel mogelijk met speciale zorg te starten. Daarom kunnen ook deze leerlingen op basis van het beginsel van de beredeneerde afwijking toelaatbaar worden verklaard. Voorbeelden van deze progressieve stoornissen zijn het 'Uscher-syndroom', de (spier)ziekte van Duchenne, sommige hersentumoren en enkele stofwisselingsziekten.

1.4 Ervaringen in 2002/2003

Het onderzoek naar het gebruik van de beredeneerde afwijking in 2002/2003 heeft tot de volgende bevindingen geleid. Er zijn in 2002/2003 in het totaal bijna 3000 protocollen ingezonden. Bij 19% (N=570) is de CvI via een beredeneerde afwijking tot een positief besluit gekomen. Het gebruik van de beredeneerde afwijking verschilt per cluster. In cluster twee is de beredeneerde afwijking in 21% van de besluitvormingstrajecten gebruikt. In cluster drie is bij de besluitvorming in 11% van de dossiers gebruik gemaakt van de beredeneerde afwijking. In cluster vier is de beredeneerde afwijking bij 33% van de dossiers gebruikt.

In het schooljaar 2002/2003 (het proefjaar) is de grote spreiding in het gebruik van de beredeneerde afwijking door de CvI's opmerkelijk. Twee derde van de CvI's gebruikte in het schooljaar 2002/2003 de beredeneerde afwijking bij minder dan 10 procent van het aantal aanmeldingen, maar er zijn ook twee CvI's die in meer dan de helft van de aanmeldingen gebruik maakten van de beredeneerde afwijking.

Bij analyse van 35 van de dossiers van cluster twee blijkt dat bij aanmeldingen voor ESM het meest van de criteria is afgeweken, waarbij in de meeste situaties niet aan de spraaktaalstoornis is voldaan. Bij deze dossiers is de beredeneerde afwijking in slechts ongeveer een derde van de gevallen gebruikt zoals in de Regeling indicatiecriteria is bedoeld. Dat betekent dat de CvI een beroep deed op 'gelijke zwaarte'.

Uit nadere analyse van 41 dossiers uit cluster drie blijkt de beperking in de onderwijsparticipatie bij LZK-aanmeldingen het moeilijkste criterium te zijn om aan te tonen. Bij aanmeldingen voor ZMLK met een IQ tussen 60 en 70 lag vormt 'de bijkomende stoornis' het criterium waaraan vaak niet is voldaan. De beredeneerde afwijking is bij ongeveer een derde van de besluiten in cluster drie goed gebruikt.

Bij de 96 cluster vier dossiers waarin de beredeneerde afwijking gebruikt is ontbreekt een DSM-IV-classificatie van de stoornis het vaakst. Slechts de helft van de dossiers waarbij de beredeneerde afwijking gebruikt is bevat een besluit waarbij de beredeneerde afwijking op de bedoelde wijze is gebruikt.

In een nadere analyse van een deel van de dossiers is de LCTI bij ruim 10% van de besluiten tot het oordeel gekomen dat de beschikbare informatie ontoereikend was om tot een besluit te komen. Daarnaast is het naar de mening van de LCTI ongeveer even vaak niet nodig om van de beredeneerde afwijking gebruik te maken omdat aan alle criteria is voldaan. Wanneer is afgeweken van de criteria geven de CvI's in ongeveer de helft van de gevallen goed aan welke criterium de leerling niet voldoet en waarom ze van mening zijn dat de leerling op hulp vanuit speciaal onderwijs is aangewezen. In een aantal gevallen is de beredeneerde afwijking gebruikt als aan meer dan één criterium niet werd voldaan.

De LCTI heeft door middel van de terugkoppelingen naar de CvI's en overleg daarover een juist gebruik van de beredeneerde afwijking gestimuleerd. De criteria die binnen de verschillende schoolsoorten vaak hebben geleid tot het gebruik van de beredeneerde afwijking zijn onderzocht op de mogelijkheid deze te verduidelijken of anders te verwoorden.

In de Regeling indicatiecriteria en aanmeldingsformulier leerlinggebonden financiering (LGF) van maart 2004 is een aantal wijzigingen en verduidelijkingen in de criteria doorgevoerd. De verwachting is dat de aanleiding voor het gebruik van een beredeneerde afwijking daarmee ook veranderd zal zijn.

1.5 Bijstelling van de indicatiecriteria van maart 2004

Allereerst is er op verschillende punten duidelijker aangegeven welk type onderzoek of welk verslag gebruikt kan worden bij het vaststellen of er sprake is van een beperking in de onderwijsparticipatie. Verder is bij de verschillende criteria voor de onderwijsbeperking steeds aangegeven voor welk cluster en welke schoolsoort deze van toepassing zijn. Ten aanzien van het criterium met betrekking tot ontbrekende leervoorwaarden is verduidelijkt dat het gaat om kinderen die niet eerder regulier onderwijs volgden. Het criterium voor leerachterstand in het voortgezet onderwijs is zo aangepast dat het beter te toetsen is. Het gaat nu om leerachterstand bij instroom in het voortgezet onderwijs, die getoetst kan worden met instrumenten die in het basisonderwijs gebruikt worden. Dat betekent echter dat voor kinderen die langer in het voortgezet onderwijs zitten de leerachterstand niet meer als criterium voor de onderwijsbeperking kan worden gehanteerd.

Bij cluster twee is het logopedisch onderzoek bij SH-aanmeldingen niet langer verplicht, dit is niet het geval bij SH/MG-aanmeldingen of bij twijfel tussen doof en SH. Het psychologisch onderzoek hoeft niet te bestaan uit een intelligentieonderzoek tenzij er twijfel is aan het niveau van cognitief functioneren. Ook zijn de criteria bijgesteld voor kinderen met een cochleair implantaat (CI). De LCTI heeft de term 'communicatieve incompetentie' verhelderd als 'een stoornis uit het autismespectrum, waarbij de verbale communicatieve beperking op de voorgrond staat'. Deze stoornis moet volgens de DSM-IV classificatie worden vastgesteld. Op deze wijze wordt het onderscheid met communicatieve redzaamheid duidelijker

Ten aanzien van de criteria voor cluster drie met betrekking tot de sociale redzaamheid is besloten dat het aantonen van de zeer geringe sociale redzaamheid voor kinderen met een $IQ < 60$ geen toegevoegde waarde heeft voor het besluit over toelaatbaarheid tot ZMLK-onderwijs. Zolang er geen geschikte instrumenten zijn voor de leerlingen met een IQ tussen de 60 en de 70 is voor het aantonen van het ontbreken van de sociale redzaamheid als eerste bron een observatie verslag genoemd, ondersteunt met een instrument. Voor het onderwijs aan zeer moeilijk lerende kinderen zijn de criteria voor leerachterstand aangescherpt zodat geen overlap meer bestaat tussen de didactische vaardigheden van leerlingen die ZMLK-onderwijs volgen en de leerlingen van het praktijkonderwijs.

Aanpassingen van de criteria voor cluster vier betreffen vooral de mogelijkheid om alternatieven voor een DSM-IV- of ICD-classificatie te gebruiken:

- de CvI's kunnen bij de aanwezigheid van ernstige gedragsproblematiek, wanneer zij dat wensen, volstaan met een door een gekwalificeerd gedragskundige opgestelde beschrijving van deze problematiek waaruit blijkt dat de ernst van de problematiek correspondeert met de in het DSM-IV-systeem opgenomen criteria (in dat geval is de toekenning van een officiële DSM-IV-classificatie niet noodzakelijk);
- de CvI's kunnen bij gedragsproblematiek waarvan de ernst blijkt uit het uitblijven van vooruitgang na een half jaar geïndiceerde hulpverlening door de jeugdzorg of een kinderpsychiatrische voorziening de toekenning van een DSM-IV-classificatie achterwege laten.

Deze aanpassingen zijn pas in maart 2004 van kracht geworden. Zij hebben dus slechts bij een beperkt aantal van de door de CvI's in 2003/2004 genomen beslissingen een rol gespeeld.

1.6 Onderzoeksvragen en opbouw van dit rapport

Dit rapport beoogt informatie te verschaffen over de wijze waarop de CvI's het beginsel van de beredeneerde afwijking in het schooljaar 2003/2004 hebben gehanteerd. Daarbij komen in principe dezelfde vragen aan de orde als in het rapport over het schooljaar 2002/2003:

- a. Welke soorten beredeneerde afwijking kunnen worden onderscheiden?
- b. Wat is de frequentie van het gebruik van de beredeneerde afwijking?
- c. Wat is de frequentie van de verschillende soorten beredeneerde afwijking?
- d. Zijn er met betrekking tot het gebruik van de beredeneerde afwijking verschillen tussen de clusters en de schoolsoorten?
- e. Zijn er met betrekking tot het gebruik van de beredeneerde afwijking binnen cluster twee groepen leerlingen te onderscheiden met specifieke kenmerken?
- f. Zijn er met betrekking tot het gebruik van de beredeneerde afwijking binnen cluster drie groepen leerlingen te onderscheiden met specifieke kenmerken?
- g. Zijn er met betrekking tot het gebruik van de beredeneerde afwijking binnen cluster vier groepen leerlingen te onderscheiden met specifieke kenmerken?

Het eerste hoofdstuk van dit rapport geeft een overzicht van de wijze waarop het concept 'beredeneerde afwijking' in de Regeling indicatiecriteria leerlinggebonden financiering (LGF) van maart 2004 gestalte heeft gekregen. Daarop aansluitend volgt een samenvatting van de bevindingen uit het onderzoek over 2002/2003 met daarna een opsomming van de vragen die in dit rapport aan de orde komen.

Het tweede hoofdstuk bevat vooral kwantitatieve informatie over de bij de samenstelling van dit rapport gebruikte gegevens. In dit hoofdstuk gaat het o.a. om het aantal door de CvI's ingezonden dossiers, de verdeling van deze dossiers over de clusters, het aantal beredeneerde afwijkingen en de samenstelling van de bij dit rapport gebruikte steekproef.

Het derde hoofdstuk is gewijd aan de beschrijving van het categorieënsysteem voor de verschillende soorten beredeneerde afwijkingen: de hierboven achter a geformuleerde vraag. Daarbij wordt o.a. aandacht besteed aan beoogd en niet beoogd gebruik van de beredeneerde afwijking en aan de opbouw van de ontwikkelde categorieën.

Het vierde hoofdstuk bespreekt de verschillen tussen de clusters en de schoolsoorten bij het gebruik van de berekeneerde afwijking. Daarnaast wordt aandacht besteed aan cluster- en schoolsoortspecifieke berekeneerde afwijkingen. In dit hoofdstuk worden de hierboven achter b tot en met g geformuleerde vragen beantwoord. Waar mogelijk en zinvol, wordt een vergelijking met de bevindingen in het rapport over 2002/2003 gegeven. Tevens zullen, indien van toepassing, de te verwachten gevolgen van de aanpassing van de criteria worden besproken.

Het vijfde hoofdstuk biedt een samenvattend overzicht van het besprokene.

2. Gebruikte dossiers

2.1 Twee bestanden

De CvI's hebben tussen 1 augustus 2003 en 15 september 2004 19.530 protocollen van in 2003/2004 besproken leerlingen via het CvI-net naar het LCTI-bureau gezonden. Deze 19.530 protocollen zijn alle op hoofdlijnen in kaart gebracht. Van 1.355 van deze protocollen (7%) is het bijbehorende dossier opgevraagd. Hiervan zijn 962 protocollen (en de bijbehorende dossiers) uitvoeriger geanalyseerd. De resultaten van deze analyses zijn verwerkt in de z.g. onderzoekersdatabase van het LCTI-bureau (zie par. 2.4)

In het verlengde van het bovenstaande kan van twee bestanden worden gesproken:

- a. een bestand met alle 19.530 in 2003/2004 door de CvI's aan het LCTI-bureau overgedragen protocollen en
- b. een bestand met 962 uitvoerig geanalyseerde, in de onderzoekers-database van de LCTI verwerkte dossiers.

Dit rapport is gebaseerd op beide bestanden. Doorgaans zal duidelijk zijn op welk van deze twee bestanden de tekst betrekking heeft. Wanneer dat niet het geval is zal het betrokken bestand expliciet worden genoemd.

2.2 De ingezonden dossiers

Kader 2.1 biedt een overzicht van de verdeling van de in 2003/2004 door het LCTI-bureau ontvangen protocollen over de clusters 2, 3 en 4.

Kader 2.1		
Verdeling van de 19.530 in 2003/2004 ontvangen dossiers over de clusters 2, 3 en 4		
Cluster	Aantal	Percentage
Cluster twee	4375	22%
Cluster drie	9459	49%
Cluster vier	5696	29%
Totaal	19530	100%

2.3 De besluiten van de CvI's

De CvI's hebben bij hun oordeelsvorming de keuze uit vier alternatieven (Van Rijswijk e.a., 2002):

- a. alle criteria zijn van toepassing: toelaatbaar tot de betreffende schoolsoort;
- b. hoewel niet alle criteria van toepassing zijn is de leerling via de z.g. beredeneerde afwijking toch toelaatbaar;
- c. de CvI kan zich nog geen oordeel vormen: daarom wordt één van de scholen van het REC om een z.g. observatieplaatsing gevraagd;
- d. de leerling is niet toelaatbaar.

Kader 2.2 toont de verdeling van de in 2003/2004 genomen besluiten over deze vier alternatieven.

Kader 2.2		
Verdeling van de in 2003/2004 genomen besluiten over vier alternatieven (N = 19530)		
Besluit	Aantal	Percentage
Toelaatbaar	14592	74%
Toelaatbaar via beredeneerde afwijking	3748	19%
Observatieplaatsing	121	1%
Niet toelaatbaar	889	5%
Geen oordeel	180	1%
Totaal	19530	100%

Uit kader 2.2 blijkt dat de CvI's bij 19% van de aanmeldingen gebruik hebben gemaakt van de zogenaamde beredeneerde afwijking. In vergelijking met vorig cursusjaar is het percentage beredeneerde afwijking niet toegenomen of afgenomen.

Het gebruik van de beredeneerde afwijking is, net als in vorig cursusjaar, niet gelijkmatig over de clusters en schoolsoorten verdeeld. In kader 2.3 is te lezen hoe de in 2003/2004 genomen besluiten over deze vier alternatieven over de drie clusters zijn verdeeld.

Kader 2.3			
Verdeling in percentages van de in 2003/2004 genomen besluiten over de drie clusters (N = 19530)			
Besluit	Cluster twee	Cluster drie	Cluster vier
Toelaatbaar	53%	87%	69%
Toelaatbaar via beredeneerde afwijking	33%	10%	25%
Observatieplaatsing	1%	-	1%
Niet toelaatbaar	12%	2%	3%
Geen oordeel	1%	1%	2%
Totaal	100%	100%	100%

Uit kader 2.3 blijkt de CvI's van cluster twee in ongeveer een derde van de aanmeldingen gebruik maken van de beredeneerde afwijking. De CvI's van cluster vier maken in een vierde van de aanmeldingen gebruik van de beredeneerde afwijking en de CvI's van cluster drie besluiten in slechts een tiende van de aanmeldingen tot toelating op basis van beredeneerd afwijken.

2.4 Samenstelling van de onderzoekersdatabase

Zoals vermeld is er een selectie van 962 dossiers door de LCTI bij de CvI's opgevraagd in 2003/2004. De samenstelling van deze selectie is primair bepaald door de wens bij de z.g. terugkoppelingen (de overzichten van de bevindingen van de LCTI die elke CvI in 2003/2004 twee keer heeft ontvangen) alle betrokken schoolsoorten en alle te verwachten besluiten aan bod te laten komen. In het kader van deze terugkoppelingen zijn aan het slot van het eerste half jaar van het cursusjaar van elke CvI 15 dossiers geselecteerd (van de CvI's van cluster drie 16) met het oog op een relatief uitvoerige analyse. Aan het eind van het cursusjaar zijn van elke CvI nog eens 15 dossiers (van de CvI's van cluster drie weer 16) uitvoerig geanalyseerd. Bij de selectie van deze dossiers was één van de criteria dat van de meeste schoolsoorten beide keren minstens twee 'dossiers met een beredeneerde afwijking' beschikbaar kwamen.

In de praktijk blijkt deze samenstelling niet altijd realiseerbaar. Het LCTI-bureau is afhankelijk van de beschikbare aanmeldingen bij de CvI. Zo is gebleken dat er gedurende de tijd van opvraag geen aanmeldingen van dove leerlingen waren waarbij de CvI gebruik maakte van de beredeneerde afwijking. Hiervan is dan ook geen dossier opgenomen in de onderzoekersdatabase. Ook het aantal LZK-aanmeldingen is om dezelfde reden niet in de onderzoekersdatabase aanwezig. Hierdoor bevat de onderzoekersdatabase uiteindelijk 348 dossiers waarin sprake is van gebruik van de beredeneerde afwijking. Deze 348 dossiers vormen de bouwstenen voor de samenstelling van dit rapport, samen met de 3748 beredeneerde afwijkingen die via het CvI-net voor de LCTI inzichtelijk zijn.

Kader 2.4		
In de onderzoekersdatabase opgenomen dossiers waarbij sprake is van gebruik van de beredeneerde afwijking (n=348)		
Schoolsoort	Aantal	Percentage
DOV	-	-
SH	16	5%
ESM	29	8%
ZMLK	66	19%
LZK	21	6%
LG	51	15%
Cluster vier	165	47%
Samen	348	100%

De aantallen die in kader 2.4 zijn vermeld betreffen alle dossiers met een besluit tot toelating middels beredeneerd afwijken die aan een uitvoerige analyse zijn onderworpen. Hoewel kader 2.4 geen representatief beeld geeft van alle gevallen waarbij gebruik is gemaakt van de beredeneerde afwijking bieden deze 348 dossiers toch adequaat illustratiemateriaal.

3. Het gebruikte categorieënsysteem

3.1 Beoogd en niet beoogd gebruik

Het gebruik van de beredeneerde afwijking kan op verschillende manieren in kaart worden gebracht. Te denken valt aan:

- a. categoriseren op basis van het niveau van de gebruikte argumentatie;
- b. categoriseren op basis van het doel dat met het gebruik van de beredeneerde afwijking wordt beoogd;
- c. categoriseren op basis van een combinatie van de twee hierboven genoemde invalshoeken.

In het onderzoeksrapport over het gebruik van de beredeneerde afwijking in het schooljaar 2002/2003 werden voorbeelden van deze drie systemen gegeven. Voor de geïnteresseerde lezer wordt hiernaar verwezen (LCTI, 2003d). Een categorieënsysteem dat aansluit op de vraag in hoeverre de beredeneerde afwijking al of niet in overeenstemming met het beoogde doel wordt gebruikt werd het meest pragmatisch geacht. Daarom is gekozen voor het onderscheid tussen beoogd en niet beoogd gebruik. Voor het leesgemak wordt de beschrijving van dit onderscheid hier nog eens uit het vorige rapport geciteerd (LCTI, 2003d).

De wetgever heeft het gebruik van de beredeneerde afwijking primair bedoeld voor de toelating van leerlingen met niet in de criteria opgenomen stoornissen en beperkingen die net zo ingrijpend zijn als stoornissen en belemmeringen die wel in de criteria staan. Kader 3.1 bevat enkele voorbeelden.

Kader 3.1

Voorbeelden van beoogd gebruik van de beredeneerde afwijking

Albert is door zijn ernstige schizis-problematiek voor de doorsnee-leerkracht en voor zijn medeleerlingen binnen het regulier onderwijs, ook na langdurige logopedische behandeling, nog steeds niet of nauwelijks verstaanbaar. Qua spraakperceptie, grammaticale, lexicale en semantische kennisontwikkeling functioneert hij minder dan 1,5 standaarddeviatie onder leeftijdsovereenkomstig niveau. Formeel komt hij dan ook niet in aanmerking voor een ESM-indicatie. Naast problemen op het gebied van de spraakproductie zijn er in toenemende mate met zijn spraakproblemen samenhangende sociaal-emotionele problemen. Deze zijn echter niet van dien aard dat opvang binnen cluster vier mogelijk/wenselijk is. Albert is vooralsnog het meest gebaat met de zorg van een leerkracht die ruime ervaring heeft met de omgang met schizis-kinderen en een schoolmilieu waarbinnen zijn spraakproblemen 'geaccepteerd' worden. Daardoor is ESM-onderwijs, hoewel Albert niet aan alle criteria voldoet, toch geïndiceerd.

Bert is een jongen met een opeenstapeling van problemen die elk op zich niet tot een so-indicatie leiden, maar waarvan het gecombineerd effect toch dusdanig ernstig is dat hij het binnen het (speciaal) basisonderwijs, ook met gerichte ondersteuning, niet redt. Het gaat om een combinatie van beperkte cognitieve mogelijkheden (WISC-R 77), fors achterblijvende lees- en rekenprestaties (beide conform het laagste deciel van de leeftijdsgroep), reciverende CARA-achtige problemen, regelmatige conflicten met leeftijdgenootjes en motorische problemen op basis van een cerebrale parese. De laatste problemen zijn niet dusdanig ernstig dat zij, wanneer zij de enige problemen zouden zijn, plaatsing op een school voor lichamelijk gehandicapte kinderen noodzakelijk maken. Het gecombineerde effect van alle genoemde factoren leidt echter wel tot een LG-indicatie.

Een bijzondere vorm van de beredeneerde afwijking betreft het positief indiceren van leerlingen met een progressieve stoornis (zie par. 1.2): leerlingen met stoornissen waarvan verwacht mag worden dat zij binnen een jaar na aanmelding tot dusdanig ernstige beperkingen leiden dat speciaal onderwijs geïndiceerd is.

In het verlengde van het bovenstaande kunnen *binnen het door de wetgever beoogde gebruik van de beredeneerde afwijking* twee categorieën worden onderscheiden:

- a. toelating van leerlingen met problemen van gelijke zwaarte als die van de leerlingen met problemen die wel aan de formele criteria voldoen: toelaten op basis van gelijke zwaarte;
- b. toelating van leerlingen met progressieve stoornissen: toelaten op basis van een progressieve stoornis.

Het principe van de beredeneerde afwijking bleek in 2002/2003 door een aantal CvI's ook gebruikt te worden voor *situaties waarvoor het principe door de wetgever niet bedoeld was*.

Dit betrof:

- c. de toelating van leerlingen die in aanmerking komen voor een observatieplaatsing;
- d. de toelating van leerlingen over wie onvoldoende diagnostische informatie beschikbaar is;

Kader 3.2 geeft van beide categorieën een voorbeeld.

<p>Kader 3.2</p> <p>Voorbeelden van niet beoogd gebruik van de beredeneerde afwijking</p>
<p><i>Beredeneerde afwijking als onterecht alternatief voor observatieplaatsing</i></p> <p>Coby bezoekt na de MLK-school een school voor praktijkonderwijs. Daar presteert ze veel minder dan bij toelating (mede op grond van haar IQ van 74) werd verwacht. Haar zwakke prestaties gaan gepaard met hardnekkige gedragsproblemen. Deze manifesteren zich alleen op school. Coby is aangemeld bij de CvI van cluster vier. Deze wil haar toelaten om te bezien in hoeverre zij binnen de structuur van een ZMOK-school beter functioneert dan binnen het praktijkonderwijs.</p>
<p><i>Beredeneerde afwijking als onterechte oplossing bij onvoldoende diagnostische informatie</i></p> <p>David is aangemeld bij de CvI van cluster drie. Deze is, op grond van de rapportage van het medisch kleuterdagverblijf, van mening dat hij in aanmerking komt voor ZMLK-onderwijs. Er is echter geen (recent) verslag van intelligentie-onderzoek. De CvI besluit David toch toelaatbaar te verklaren. Dit op grond van de verwachting dat David bij intelligentie-onderzoek op ZMLK-niveau zal scoren.</p>

De vier hierboven besproken (sub)categorieën (twee beoogde en twee niet-beoogde) bestrijken niet alle vormen van gebruik van de beredeneerde afwijking. Er zijn nog minstens drie restcategorieën:

- e. de toelating van leerlingen op grond van een redenering waarbij het niet duidelijk is wat de CvI precies bedoelt;
- f. de toelating van leerlingen op grond van een redenering waarbij de officiële criteria ter discussie worden gesteld;
- g. de toelating van leerlingen op grond van een redenering die niet in één van de eerder genoemde categorieën kan worden ondergebracht.

Voorbeelden van deze categorieën vindt men in kader 3.3.

<p>Kader 3.3 Restcategorieën</p>
<p><i>Beredeneerde afwijking op grond van een onduidelijke redenering</i></p> <p>Ellie heeft fors achterblijvende leerprestaties. Deze houden voor een deel verband met haar beperkte cognitieve mogelijkheden: IQ 72. Ze is onvoldoende weerbaar voor een school voor speciaal basisonderwijs. Ze past naar het oordeel van de CvI beter binnen een school voor ZMLK. Daarom acht de CvI haar toelaatbaar tot het ZMLK-onderwijs.</p>
<p><i>Beredeneerde afwijking waarbij de criteria ter discussie worden gesteld</i></p> <p>Frans heeft een achterstand op het gebied van de spraak-taalontwikkeling die binnen de ESM-criteria valt. Hij heeft een non-verbaal IQ van 65. Het ESM-onderwijs kent geen MG-indicatie. Daarom kiest de CvI voor een SH/MG-indicatie.</p>
<p><i>Beredeneerde afwijking die niet in één van de overige categorieën past</i></p> <p>Eva gaat sinds 2 jaar naar een medisch kleuter dagverblijf (MKD) en wordt binnenkort 6 jaar. Er is geen officiële DSM-IV-classificatie, maar wel ernstige problematiek die neigt naar ADHD en dit zorgt nog steeds voor problemen. Thuis en op het MKD. Er is sprake van ontbrekende leervoorwaarden in verband met haar gedrag. De CvI kiest in mei 2004 voor een beredeneerde afwijking omdat niet voldaan wordt aan het stoornis criterium. De CvI kan na maart 2004 echter ook kiezen voor de 'tevens toelaatbare' route, want er heeft langer dan een half jaar geïndiceerde hulpverlening plaatsgevonden zonder dat er na een half jaar vooruitgang is geboekt. Eva voldoet ook aan de overige criteria en is toelaatbaar tot cluster vier.</p>

3.2 Zeven categorieën

De in par. 3.1 besproken categorieën leiden tot een indelingssysteem dat drie hoofdcategorieën en zeven subcategorieën omvat. Zie kader 3.4. Deze zeven subcategorieën vormden het uitgangspunt bij de samenstelling van het volgende hoofdstuk, dat zich richt op het gebruik van de beredeneerde afwijking tijdens het schooljaar 2003/2004.

<p>Kader 3.4 Soorten beredeneerde afwijking. Toelichting in par. 3.1</p>
<p>Hoofdcategorie 1: beoogd gebruik van de beredeneerde afwijking</p> <ol style="list-style-type: none"> a. gelijke zwaarte b. progressieve stoornis
<p>Hoofdcategorie 2: niet beoogd gebruik van de beredeneerde afwijking</p> <ol style="list-style-type: none"> c. observatieplaatsing d. onvoldoende diagnostische informatie
<p>Hoofdcategorie 3: restcategorieën</p> <ol style="list-style-type: none"> e. onduidelijke redenering f. criteria ter discussie g. niet indeelbaar

4. Het gebruik van de beredeneerde afwijking

4.1 Verdeling over clusters, schoolsoorten en gebruik door CvI's

Bij de 19.530 dossiers die in het schooljaar 2003/2004 digitaal naar de LCTI zijn gezonden waren er 3.748 waarbij sprake was van een zogenaamde beredeneerde afwijking. Dat is 19% van het totale aantal dossiers. Kader 4.1 biedt een beeld van de verdeling van deze 3.748 'beredeneerde afwijkingen' over de cluster twee, drie en vier.

Kader 4.1			
Percentage beredeneerde afwijkingen per cluster (N =19530)			
	Aantal dossiers	Aantal beredeneerde afwijkingen	Percentage
Cluster twee	4375	1442	33%
Cluster drie	9459	895	10%
Cluster vier	5696	1411	25%
Totaal	19530	3748	19%

Uit kader 4.1 blijkt dat in cluster twee bij ongeveer een derde van alle aanmeldingen gebruik gemaakt is van de beredeneerde afwijking. In cluster vier maken de CvI's in een kwart van alle aanmeldingen gebruik van de mogelijkheid tot beredeneerd afwijken en in cluster drie betreft het aantal beredeneerde afwijkingen ongeveer een tiende van de aanmeldingen. In vergelijking met het vorige cursusjaar zijn veranderingen vooral zichtbaar bij cluster twee en cluster vier: cluster twee maakte vorig cursusjaar in 21% van de aanmeldingen gebruik van de beredeneerde afwijking en in afgelopen cursusjaar is het gebruik van de beredeneerde afwijking gestegen naar 33%. Het gebruik van de beredeneerde afwijking bij cluster vier is in 2003/2004 ten opzichte van cursusjaar 2002/2003 gedaald van 33% naar 25%. Het percentage beredeneerde afwijkingen bij cluster drie is vrijwel gelijk gebleven (van 11% in 2002/2003 naar 10% in 2003/2004).

Na maart 2004 is een aantal criteria voor leerlinggebonden financiering veranderd (Regeling indicatiecriteria, 2004). Om een beeld te krijgen van de mogelijke gevolgen van deze veranderingen, specifiek voor het gebruik van de beredeneerde afwijking, is in dit rapport gekeken naar twee periodes:

- Periode 1: van 1 augustus 2003 tot en met 31 maart 2004.
- Periode 2: van 1 april 2004 tot en met 15 september 2004.

Een vergelijking tussen deze periodes is alleen gemaakt bij die criteria die na maart 2004 veranderd zijn.

Kader 4.2 laat de percentages beredeneerde afwijkingen per periode zien.

Kader 4.2		
Verdeling in percentages van de in 2003/2004 genomen besluiten beredeneerde afwijking over de drie clusters per periode (N = 3748)		
Cluster	Percentage beredeneerde afwijking per periode	
	1 ^e periode	2 ^e periode
Cluster twee	27%	37%
Cluster drie	10%	9%
Cluster vier	29%	19%
Totaal	20%	19%

Uit kader 4.2 wordt duidelijk dat in het bijzonder in cluster twee en 4 verschillen waarneembaar zijn tussen het percentage beredeneerde afwijkingen in de eerste en tweede periode. Bij cluster vier is een daling van ongeveer 10% van het gebruik van de beredeneerde afwijking waarneembaar, in tegenstelling tot een stijging van ongeveer 10% bij cluster twee. Mogelijk is het gestegen percentage beredeneerde afwijkingen bij cluster twee te verklaren door het groot aantal ESM-leerlingen dat in de eerste helft van het cursusjaar naar het voortgezet speciaal onderwijs voor SH wordt verwezen. Omdat de schoolsoort VSO-ESM niet bestaat worden leerlingen met ernstige spraaktaalproblemen, die voortgezet speciaal onderwijs behoeven, nu aangemeld voor een SH-indicatie. Deze leerlingen zullen dan niet voldoen aan het criterium stoornis gehoorverlies. Verderop in dit hoofdstuk komt dit uitgebreid aan de orde. Het percentage beredeneerde afwijkingen in cluster drie is ongeveer gelijk gebleven.

Kader 4.3 toont op de volgende pagina de verdeling van de beredeneerde afwijkingen over de schoolsoorten.

Kader 4.3			
Verdeling van de beredeneerde afwijkingen over de schoolsoorten (N = 3748)			
Schoolsoort	Aantal dossiers	Aantal beredeneerde afwijkingen	Percentage
DOV (incl. MG)	414	19	5%
SH (incl. MG)	1146	599	52%
ESM	2815	824	29%
ZMLK (incl. IQ<60)	5259	403	8%
LZK (SOM)	1016	107	11%
LG (incl. MG)	3184	385	12%
Cluster vier	5696	1411	25%
Totaal	19530	3748	19%

Kader 4.3 laat zien dat er drie schoolsoorten zijn waarbij in meer dan 20% van alle gevallen gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheid tot beredeneerd afwijken: SH-, ESM- en cluster vier-scholen. In cursusjaar 2002/2003 waren er ook drie schoolsoorten die in meer dan 20% van de aanmeldingen gebruik maakten van de beredeneerde afwijking. Dat waren de schoolsoorten ESM, LZK en cluster vier-scholen. Bij LZK maken de CvI's nu aanzienlijk minder vaak gebruik van de beredeneerde afwijking (11% in plaats van 25%). Binnen de schoolsoort SH daarentegen maakt men nu veel vaker gebruik van de beredeneerde afwijking in vergelijking met 2002/2003 (52% in plaats van 7%). Een mogelijke verklaring hiervoor is al eerder genoemd.

Ten opzichte van vorig cursusjaar is met uitzondering van de schoolsoorten ESM en SH, het gebruik van de beredeneerde afwijking bij alle overige schoolsoorten gedaald. Bij DOV, ZMLK en LG betreft het een lichte daling, bij LZK en cluster vier is gemiddeld ongeveer 10% minder gebruik gemaakt van de beredeneerde afwijking ten opzichte van vorig cursusjaar. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn een groeiende bekendheid van de CvI's met de criteria en het toenemende besef van de bedoeling van het gebruik van de beredeneerde afwijking (bijvoorbeeld dat het ontbreken van gegevens niet kan leiden tot een beredeneerde afwijking).

Kader 4.4 geeft de verdeling van de beredeneerde afwijkingen per schoolsoort in perioden. De eerste periode betreft de periode van 1 augustus 2004 tot en met 31 maart 2004. De tweede periode loopt van 1 april 2004 tot en met 31 juli 2004.

Kader 4.4				
Verdeling van de beredeneerde afwijkingen over de schoolsoorten (N = 3748) in perioden				
	1 ^e periode	Percentage	2 ^e periode	Percentage
DOV	11	5%	8	4%
SH	147	50%	452	53%
ESM	359	26%	465	32%
ZMLK	231	9%	172	7%
LZK (SOM)	51	11%	56	10%
LG	183	11%	202	13%
Cluster vier	946	29%	465	19%
Totaal	1928	20%	1820	19%

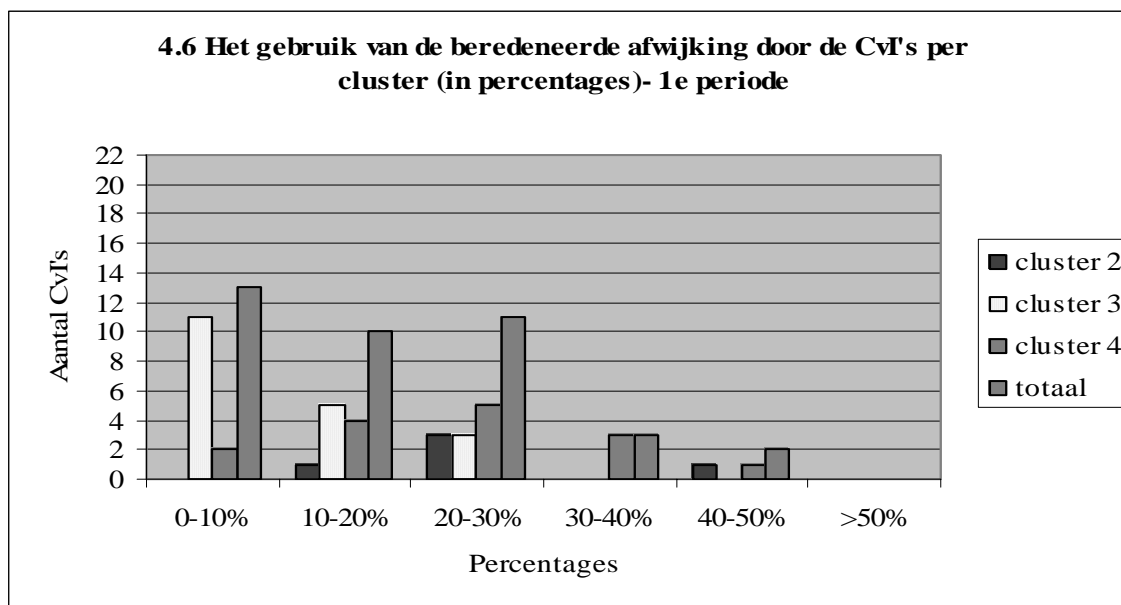
Uit kader 4.4 blijkt dat er met name bij cluster vier minder gebruik gemaakt wordt van de beredeneerde afwijking in de tweede periode. Deze daling van het gebruik van de beredeneerde afwijking in cluster vier kan mogelijk te verklaren zijn door de aanpassing van de criteria. Hier zal aan het einde van dit hoofdstuk meer aandacht aan worden besteed.

Uit nadere analyse blijkt tevens dat de fragmentatie van het gebruik van de beredeneerde afwijking door de CvI's varieert. Kader 4.5 geeft een overzicht.

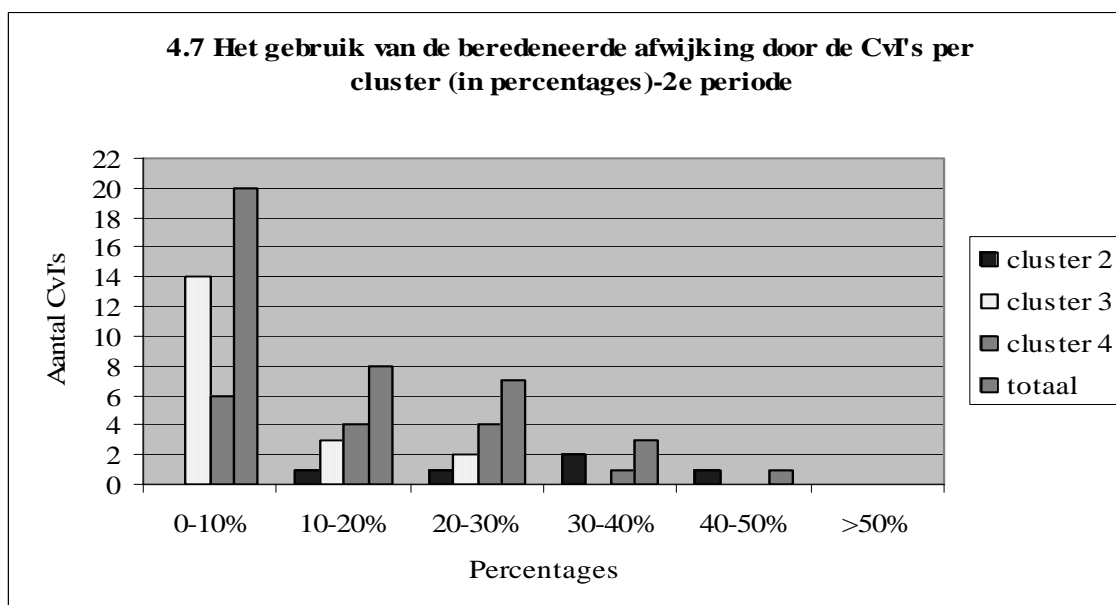
Kader 4.5						
Het gebruik van de beredeneerde afwijking door de CvI's per cluster (in percentages)						
	0-10%	10-20%	20-30%	30-40%	40-50%	>50%
Cluster twee	-	1	2	1	1	-
Cluster drie	12	5	2	-	-	-
Cluster vier	2	8	1	4	-	-
Totaal	14	14	5	5	1	0

Uit bovenstaand kader blijkt dat ongeveer drie kwart van de CvI's de beredeneerde afwijking bij minder dan 20% van de aanmeldingen gebruiken. In vergelijking met cursusjaar 2002/2003 is er in het cursusjaar 2003/2004 een groter aantal CvI's dat in mindere mate gebruik maakt van de beredeneerde afwijking. Er is geen CvI die in meer dan 50% van de aanmeldingen gebruik maakt van de beredeneerde afwijking, vorig cursusjaar waren dat 2 CvI's.

Kader 4.6 geeft een overzicht van het gebruik van de beredeeneerde afwijking in de eerste periode.

Kader 4.7 geeft een overzicht van het gebruik van de beredeeneerde afwijking in de tweede periode.

Bovenstaande kaders laten zien dat het gebruik van de beredeeneerde afwijking tussen de eerste en tweede periode verschilt. Het aantal CvI's dat in meer dan 10% van de aanmeldingen beredeeneerd afwijkt, is afgenomen in de tweede periode. En het aantal CvI's dat in meer dan 20% van de aanmeldingen beredeeneerd afwijkt, is in de tweede periode teruggelopen van 16 naar 11 CvI's. Ook wordt in de tweede periode door nog maar één CvI in meer dan 40% van de aanmeldingen gebruik gemaakt van de beredeeneerde afwijking.

4.2 Cluster twee

Van de 19.530 dossiers die in het cursusjaar 2003/2004 digitaal naar de LCTI zijn gezonden zijn er 4.375 (22%) cluster twee-aanmeldingen. Van deze 4.375 cluster twee-aanmeldingen is in 1.442 dossiers (33%) gebruikt gemaakt van de beredeneerde afwijking (zie kader 4.1). Per schoolsoort gaat het om:

- 19 beredeneerde afwijkingen DOV (5% van het totaal aantal DOV-aanmeldingen);
- 599 beredeneerde afwijkingen SH (52% van het totaal aantal SH-aanmeldingen) en
- 824 beredeneerde afwijkingen ESM (29% van het totaal aantal ESM-aanmeldingen) (zie kader 4.3).

Voor deze beredeneerde afwijkingen is gekeken aan welke criteria niet werd voldaan volgens de CvI's. Leerlingen die met een beredeneerde afwijking tot het DOV-onderwijs zijn toegelaten zijn buiten beschouwing gelaten. Het betreft hier slechts 5% van het totaal aantal DOV-aanmeldingen. De besluiten op grond van de beredeneerde afwijking voor aanmeldingen DOV- en SH meervoudig gehandicapten (MG) zijn ook buiten beschouwing gelaten. Het betreft 17 beredeneerde afwijkingen van totaal 29 DOV/MG-aanmeldingen en 12 beredeneerde afwijkingen van totaal 34 SH/MG-aanmeldingen.).

Bij alle SH-aanmeldingen die voor de LCTI inzichtelijk zijn via CvI-Net, en waarbij sprake was van de beredeneerde afwijking, is gekeken naar ontbrekende criteria. Kader 4.8 geeft de verdeling aan gebaseerd op de gegevens van het CvI-Net.

Kader 4.8		
Criteria waar niet aan wordt voldaan bij het gebruik van de beredeneerde afwijking SH (excl. MG) (N =587)		
criterium	Aantal	Percentage
Stoornis (gehoorverlies)	508	87%
Beperking onderwijsparticipatie	75	13%
Ontoereikendheid zorgstructuur	11	2%

Kader 4.8 laat zien dat in de meeste gevallen niet wordt voldaan aan het criterium stoornis gehoorverlies. Ook ontbreekt vaak de beperking onderwijsparticipatie. Slechts in sommige gevallen wordt niet voldaan aan het criterium ontoereikendheid van de zorgstructuur. De som van de percentages komt boven de 100% uit, omdat een leerling mogelijk aan meerdere criteria niet voldoet. Dit geldt voor alle gelijksoortige kaders.

Zoals eerder is aangegeven bestaat het vermoeden dat het hoge percentage beredeneerde afwijkingen bij SH te verklaren is door het grote aantal ESM-leerlingen waarvoor men voortgezet speciaal onderwijs wenst. Deze leerlingen, die aangemeld worden bij SH, zullen dan met name niet voldoen aan het criterium voor stoornis gehoorverlies. Meer dan de helft (54%) van deze leerlingen is afkomstig van een WEC-school of ontvangt ambulante begeleiding uit het speciaal onderwijs. De gemiddelde leeftijd van deze leerlingen is 12,7 jaar.

Dit bevestigt grotendeels de eerder genoemde mogelijke verklaring dat het ESM-leerlingen betreft. Het overige percentage beredeneerde afwijkingen SH dat niet voldoet aan het stoorniscriterium is niet afkomstig van een WEC-school of ontvangt geen ambulante begeleiding uit het speciaal onderwijs.

Om een helder beeld van deze leerlinggroep te krijgen, volgt hieronder een tweetal voorbeelden.

<p>Kader 4.9 Voorbeelden van leerlingen die middels de beredeneerde afwijking tot SH zijn toegelaten</p>
<p>Een 12-jarige jongen wordt aangemeld bij het SH-onderwijs. Hij is afkomstig uit het ESM onderwijs. Zijn grammaticale en lexicaal semantische kennisontwikkeling liggen op het niveau van een achtjarige. Hij heeft forse woordvindingsproblemen en spreekt in gebrekkige zinnen. Hierdoor ondervindt hij problemen in de interactie met leerkrachten en groepsgenoten. De schriftelijke verwerking van leerstof en opdrachten heeft intensieve begeleiding nodig. Qua leergebied zijn de resultaten redelijk. Zijn gehoor is goed. Hij voldoet niet aan het stoorniscriterium gehoorverlies, maar is wel aangewezen op speciaal voortgezet onderwijs.</p>
<p>Een 7-jarige jongen heeft een gehoorverlies van 30 dB aan zijn linkeroor. Rechts is hij doof. Uit audiologisch en logopedisch onderzoek blijkt dat hij problemen heeft met spraakverstaan in ruis. Zijn auditieve waarneming is erg zwak. De aanvankelijke leerprocessen komen moeizaam op gang. Hij heeft zowel verbaal als per formaal een gemiddelde intelligentie. De CvI oordeelt dat er sprake is van gelijke zwaarte, hij voldoet immers niet aan het stoorniscriterium en laat deze jongen toe tot SH onderwijs op grond van de beredeneerde afwijking.</p>

Van de 587 dossiers beredeneerde afwijking SH zijn er 16 dossiers opgenomen in de onderzoekersdatabase. Nadere analyse van deze 16 dossiers toont aan dat er in 10 dossiers (63%) sprake is van beoogd gebruik. Dat wil zeggen dat de problematiek van gelijke zwaarte is. In de overige dossiers worden de criteria ter discussie gesteld, ontbreken voldoende diagnostische gegevens of is de redenering onduidelijk.

Ook voor de ESM-aanmeldingen waarbij sprake is van een beredeneerde afwijking is gekeken aan welk criterium of welke criteria niet werd voldaan. Kader 4.10 toont een overzicht van de ontbrekende criteria voor de ESM-aanmeldingen.

<p>Kader 4.10 Criteria waar niet aan wordt voldaan bij het gebruik van de beredeneerde afwijking ESM (N =824)</p>		
<p>Criterium</p>	<p>Aantal</p>	<p>Percentage</p>
<p>Spraaktaalstoornis</p>	<p>610</p>	<p>74%</p>
<p>Beperking onderwijsparticipatie</p>	<p>81</p>	<p>10%</p>
<p>Ontoereikendheid zorgstructuur</p>	<p>36</p>	<p>4%</p>

Uit bovenstaand kader blijkt dat in bijna twee derde van de beredeneerde afwijkingen niet wordt voldaan aan het criterium spraaktaalstoornis. Ook aan het criterium beperking onderwijsparticipatie en ontoereikendheid van de zorgstructuur wordt niet altijd voldaan.

Nadere analyse van de 29 dossiers die zijn opgenomen in de onderzoekersdatabase (van totaal 824 beredeneerde afwijkingen ESM) toont aan dat er in 16 dossiers (55%) sprake is van beoogd gebruik. Dat wil zeggen dat de problematiek van gelijke zwaarte is. In de overige dossiers worden voornamelijk de criteria ter discussie gesteld, of er is sprake van een onduidelijke redenering of ontbrekende diagnostische informatie om tot een besluit te kunnen komen.

De criteria voor ESM zijn verschillend voor kinderen jonger dan 8 jaar en kinderen ouder dan 8 jaar. Bij jongere kinderen is sprake van een stoornis bij ernstige uitval op spraakproductie en een van de drie andere spraaktaalgebieden. Spraakproductie-problemen komen bij oudere kinderen nog maar weinig voor. Het criterium voor kinderen van 8 jaar en ouder is ernstige uitval op twee van de drie overige gebieden. Uit nadere analyse van de 29 beredeneerde afwijkingen ESM die opgenomen zijn in de onderzoekersdatabase blijkt dat in de tweede periode vaker niet wordt voldaan aan het criterium spraaktaalstoornis. Getoetst is de hypothese dat er mogelijk veel leerlingen jonger dan 8 jaar wel voldoen aan criterium spraaktaalstoornis van boven de 8 jaar, en toegelaten worden middels een beredeneerde afwijking. Uit de nadere analyses blijkt dat 14% van de aanmeldingen van jonge kinderen voor ESM (245 van de 1737) niet voldoet aan de criteria voor de jongere kinderen maar wel voor die van de oudere kinderen. Voor deze aanmeldingen wordt meestal de beredeneerde afwijking gebruikt, soms wordt ook een positieve indicatie gegeven. Een kwart van de beredeneerde afwijkingen bij de ESM-schoolsoort kan verklaard worden doordat kinderen jonger dan 8 jaar voldoen aan de criteria voor kinderen ouder dan 8 jaar.

Kader 4.11 biedt een overzicht van de verdeling over de zeven categorieën van de 45 in de database van cluster twee aangetroffen ‘beredeneerde afwijkingen’.

Kader 4.11		
Verdeling van de 45 door de CvI's van cluster twee gebruikte beredeneerde afwijkingen over de zeven categorieën van kader 3.4 (n=45)		
Soort afwijking	Aantal	Percentage
gelijke zwaarte	25	55%
progressieve stoornis	1	2%
observatieplaatsing	-	-
onvoldoende diagn. informatie	4	9%
onduidelijke redenering	1	3%
criteria ter discussie	9	20%
niet indeelbaar	5	11%
totaal	45	100%

In 43% van het aantal beredeneerde afwijkingen bij cluster twee is sprake van ‘niet beoogd gebruik’ (als er geen sprake is van gelijke zwaarte of een progressieve stoornis, wordt gesproken van niet beoogd gebruik).

Hierbij blijkt dat CvI's veelvuldig de criteria ter discussie stellen: bijvoorbeeld leerlingen toelaten met problemen die (net) buiten de criteria vallen. Ook ontbreekt in een aantal dossiers diagnostische informatie die noodzakelijk is om tot een besluit te komen. In de overige dossiers is sprake van een onduidelijke redenering of het gebruik van de beredeneerde afwijking past niet in een van de categorieën.

Wanneer de CvI gebruik maakt van het principe van de beredeneerde afwijking wordt van haar verwacht dat zij duidelijk maakt waarom zij dit doet. De kwaliteit van deze toelichtingen is door medewerkers van het LCTI-bureau beoordeeld. Dat is alleen gebeurd bij 'beoogd gebruik'. Het heeft immers weinig zin om de kwaliteit van de toelichting bij niet beoogd gebruik te beoordelen. Kader 4.12 vermeldt de resultaten van deze beoordelingen.

Kader 4.12		
Kwaliteit toelichting bij gebruik van beredeneerde afwijking door de CvI's van cluster twee		
(n =26)		
	Aantallen	Percentages
Kwaliteit van de toelichting is onvoldoende	10	39%
Kwaliteit van de toelichting is twijfelachtig	4	15%
Kwaliteit van de toelichting is voldoende	12	46%
Totaal	26	100%

Opvallend in kader 4.12 is de kwaliteit van de toelichting bijna even vaak voldoende als onvoldoende wordt beoordeeld. Opgemerkt moet worden dat het hier wel om een klein aantal dossiers gaat.

4.3 Cluster drie

Van de 19.530 dossiers die in cursusjaar 2003/2004 digitaal naar de LCTI zijn gezonden betreft het 9.459 (49%) cluster drie-aanmeldingen. Van deze 9.459 cluster drie-aanmeldingen is in 895 dossiers (10%) gebruikt gemaakt van de beredeneerde afwijking (zie kader 4.1). Per schoolsoort gaat het om:

- 403 beredeneerde afwijkingen ZMLK (8% van het totaal aantal ZMLK- aanmeldingen)
- 107 beredeneerde afwijkingen LZK (11% van het totaal aantal LZK- aanmeldingen)
- 385 beredeneerde afwijkingen LG (12% van het totaal aantal LG- aanmeldingen) (zie kader 4.3).

Vorig cursusjaar 2002/2003 is in 11% van het totaal aantal cluster drie-aanmeldingen gebruik gemaakt van de beredeneerde afwijking. Dit was respectievelijk 10%, 25% en 8% van het totaal aantal aanmeldingen per schoolsoort.

Bij de ZMLK-aanmeldingen valt op dat de beredeneerde afwijking veel vaker gebruikt wordt voor leerlingen met een IQ tussen de 60 en 70 dan voor leerlingen met een IQ onder de 60.

Van de 751 aanmeldingen ZMLK 60-70 betreft het 338 (45%) beredeneerde afwijkingen, terwijl er 65 (1%) beredeneerde afwijkingen zijn bij een totaal van 4508 aanmeldingen ZMLK IQ<60. Naast ZMLK 60-70 en ZMLK IQ<60 zijn er ook criteria voor ZMLK-leerlingen met een IQ<35. Dit is de zogenaamde ZMLK-meervoudig gehandicapten-groep (ZMLK-MG).

Ook voor deze beredeneerde afwijkingen is gekeken aan welke criteria niet werd voldaan. Een aantal leerlinggroepen wordt slechts gedeeltelijk besproken of buiten beschouwing gelaten omdat het een zeer klein percentage van het totaal aantal aanmeldingen betreft. Het gaat om de volgende groepen:

- beredeneerde afwijkingen ZMLK IQ<60 (bij 1% van het totaal aantal ZMLK-aanmeldingen met een IQ<60 is gebruik gemaakt van de beredeneerde afwijking).
- Beredeneerde afwijkingen ZMLK- meervoudig gehandicapt (MG) (bij 3% van het totaal aantal ZMLK-MG-aanmeldingen is gebruik gemaakt van de beredeneerde afwijking).
- Beredeneerde afwijkingen LG- meervoudig gehandicapt (MG) (bij 5% van het totaal aantal LG-MG-aanmeldingen is gebruik gemaakt van de beredeneerde afwijking).

De kaders 4.13 tot en met 4.15 bieden een overzicht per schoolsoort van de criteria waar niet aan voldaan wordt bij het gebruik van de beredeneerde afwijking.

Kader 4.13		
Criteria waar niet aan wordt voldaan bij het gebruik van de beredeneerde afwijking ZMLK IQ 60-70 (N =338)		
criterium	Aantal	Percentage
IQ 60-70	42	12%
Sociale redzaamheid	41	12%
Bijkomende stoornis	276	82%
Beperking onderwijsparticipatie	44	13%
Ontoereikendheid zorgstructuur	8	2%

Uit bovenstaand kader wordt duidelijk dat bij de ZMLK-leerlingen met een IQ tussen de 60 en 70 waarbij de beredeneerde afwijking gebruikt wordt in meer dan drie kwart van de gevallen geen bijkomende stoornis aangetoond wordt. Een mogelijke verklaring voor het hoge percentage beredeneerde afwijkingen ZMLK 60-70 die niet voldoen aan het stoorniscriterium is het ontbreken van een relevante rapportage. Het blijkt dat in 208 dossiers (62%) een rapportage ontbreekt die gericht is op een bijkomende stoornis. Er kan zodoende door de CvI niet worden aangetoond of voldaan wordt aan het stoorniscriterium.

Er is ook gekeken naar de ontbrekende criteria en eventuele verschillen tussen de eerste en tweede periode. Bij de ZMLK-leerlingen met een IQ lager dan 60 wordt in de eerste periode in bijna alle gevallen niet voldaan aan het criterium sociale redzaamheid. Een van de problemen bij het aantonen van (on)voldoende sociale redzaamheid is het ontbreken van een adequate test. Vanaf april 2004 (2^e periode) is sociale redzaamheid dan ook geen criterium meer voor deze categorie leerlingen. Het gebruik van de beredeneerde afwijking is in de tweede periode teruggelopen naar 1% bij ZMLK-aanmeldingen waar het IQ<60 is.

Het volgende kader laat zien welke criteria ontbreken bij de bereedeneerde afwijkingen LZK.

Kader 4.14		
Criteria waar niet aan wordt voldaan bij het gebruik van de bereedeneerde afwijking LZK (N =107)		
criterium	Aantal	Percentage
Somatische stoornis	3	3%
Beperking onderwijsparticipatie	91	85%
Ontoereikendheid zorgstructuur	19	18%

Uit kader 4.14 blijkt dat de meeste LZK-leerlingen die toegelaten zijn middels de bereedeneerde afwijking, niet voldoen aan het criterium beperking onderwijsparticipatie.

Het volgende kader maakt duidelijk welke criteria ontbreken bij de bereedeneerde afwijkingen LG.

Kader 4.15		
Criteria waar niet aan wordt voldaan bij het gebruik van de bereedeneerde afwijking LG, excl. MG (N = 342)		
criterium	Aantal	Percentage
Functiestoornis	57	17%
Beperking onderwijsparticipatie	266	78%
Ontoereikendheid zorgstructuur	49	14%

Uit kader 4.15 komt naar voren dat de meeste LG-leerlingen, waarbij CvI's gekozen hebben voor een bereedeneerde afwijking, niet voldoen aan de beperking onderwijsparticipatie.

In de nader geanalyseerde dossiers is sprake van 138 bereedeneerde afwijkingen binnen cluster drie. Daarbij gaat het om 66 ZMLK-aanmeldingen, 21 LZK-aanmeldingen en 51 LG -aanmeldingen. Kader 4.16 biedt een overzicht van de verdeling van deze bereedeneerde afwijkingen uit de database over de zeven categorieën van kader 3.4.

Kader 4.16		
Verdeling van de 138 door de CvI's van cluster drie gebruikte beredeneerde afwijkingen over de zeven categorieën van kader 3.4		
Soort afwijking	Aantal	Percentage
gelijke zwaarte	86	62%
progressieve stoornis	8	6%
observatieplaatsing	4	3%
onvoldoende diagn. informatie	6	4%
onduidelijke redenering	3	2%
criteria ter discussie	22	16%
niet indeelbaar	9	7%
totaal	138	100%

Kader 4.16 laat zien dat in bijna twee derde van de in de onderzoekersdatabase opgenomen beredeneerde afwijkingen sprake is van 'beoogd gebruik'. In ongeveer een derde is sprake van onbeoogd gebruik. Dit percentage is in vergelijking met vorig cursusjaar 2002/2003 meer dan gehalveerd (van 69% naar 32%). Het gaat dan voornamelijk om het ter discussie stellen van de criteria, dat wil zeggen het flexibel hanteren van de criteriagrenzen. Daarnaast is een aantal beredeneerde afwijkingen niet in te delen in een van de categorieën, is de redenering onduidelijk, betreft het een observatieplaatsing of is er sprake van ontbrekende diagnostische informatie waardoor geen besluit genomen kan worden.

Het volgende kader geeft een overzicht van het beoogd en onbeoogd gebruik van de beredeneerde afwijking per schoolsoort.

Kader 4.17		
Verdeling van de 138 door de CvI's van cluster drie gebruikte beredeneerde afwijkingen over de categorie beoogd of onbeoogd gebruik per schoolsoort (n=138)		
Schoolsoort	Percentage beoogd gebruik	Percentage onbeoogd gebruik
ZMLK 60-70	80%	20%
LZK	53%	47%
LG	53%	47%
Totaal	68%	32%

Uit kader 4.17 blijkt dat het percentage beredeneerde afwijkingen bij ZMLK 60-70 het meest gebruikt wordt zoals beoogd is. Niet beoogd gebruik van de beredeneerde afwijking komt even vaak voor bij LZK-aanmeldingen als bij LG-aanmeldingen.

De kwaliteit van de toelichtingen bij cluster drie is door de medewerkers van het LCTI alleen beoordeeld wanneer er sprake is van beoogd gebruik van de beredeneerde afwijking. Dit is het geval bij 94 van de 138 dossiers. Kader 4.18 vermeldt de resultaten.

Kader 4.18		
Kwaliteit toelichting bij gebruik van beredeneerde afwijking door de CvI's van cluster drie(n = 94)		
	Aantal	Percentage
Kwaliteit van de toelichting is onvoldoende	18	19%
Kwaliteit van de toelichting is twijfelachtig	18	19%
Kwaliteit van de toelichting is voldoende	58	62%
Totaal	94	100%

De kwaliteit van de toelichting bij de beredeneerde afwijking is in meer dan de helft als voldoende beoordeeld. De CvI's maken door middel van de toelichting duidelijk aan welke criteria wel en niet wordt voldaan en waarom men toch tot toelating heeft besloten. In vergelijking met vorig cursusjaar 2002/2003 is de kwaliteit van de toelichting vrijwel gelijk gebleven. Net als in 2002/2003 blijkt in 2003/2004 in 62% de toelichting van voldoende kwaliteit te zijn.

4.4 Cluster vier

Van de 19.530 dossiers die in cursusjaar 2003/2004 digitaal naar de LCTI zijn gezonden betreft het 5.696 (29%) cluster vier-aanmeldingen. Van deze 5.696 cluster vier-aanmeldingen is in 1411 dossiers (25%) gebruikt gemaakt van de beredeneerde afwijking (zie kader 4.1). Vorig cursusjaar is in 33% van het totaal aantal cluster vier-aanmeldingen gebruik gemaakt van de beredeneerde afwijking.

Ook voor cluster vier is bij de aanmeldingen waarbij beredeneerd van de criteria is afgeweken gekeken aan welk criterium volgens de CvI bij deze keuze niet werd voldaan. Kader 4.19 laat de criteria en bijbehorende aantallen en percentages zien, ook onderverdeeld in perioden.

Kader 4.19		
Criteria cluster vier waar niet aan wordt voldaan bij het gebruik van de beredeneerde afwijking (N =1411)		
Criterium	Aantal	Percentage
DSM-IV of alternatief	1127	80%
Integraal karakter	63	5%
Bemoeienis jeugdzorg	363	26%
Beperking onderwijsparticipatie	39	3%
Ontoereikendheid zorgstructuur	48	3%

Uit kader 4.19 blijkt dat in de meeste gevallen niet voldaan wordt aan een DSM-IV stoornis (80%). Dit percentage is iets afgenomen ten opzichte van vorig cursusjaar 2002/2003, toen werd in 87% van de gevallen niet voldaan aan een DSM-IV-stoornis. Mogelijk is dit te verklaren door de veranderde criteria. Sinds april 2004 zijn er alternatieven geboden. In ongeveer een vierde van de beredeneerde afwijkingen van cluster vier wordt niet voldaan aan het criterium bemoeienis jeugdzorg.

Het gebruik van de beredeneerde afwijking is in de tweede periode van het cursusjaar 2003/2004 beduidend verminderd (zie kader 4.4). Het volgende kader toont de verdeling van de ontbrekende criteria van de beredeneerde afwijkingen van cluster vier per periode aan.

Kader 4.20				
Criteria cluster vier waar niet aan wordt voldaan bij het gebruik van de beredeneerde afwijking (N =1411) per periode				
Criterium	Aantallen en percentage BA per periode			
	1 ^e periode	Percentage	2 ^e periode	Percentage
DSM-IV of alternatief	779	82%	348	75%
Integraal karakter	44	5%	19	4%
Bemoeienis jeugdzorg	210	22%	153	33%
Beperking onderwijsparticipatie	29	3%	10	2%
Ontoereikendheid zorgstructuur	26	3%	22	5%

Kader 4.20 toont dat het percentage beredeneerde afwijkingen dat niet voldoet aan het stoornis criterium (DSM-IV en/of integraliteit) in de tweede periode is gedaald. Dit zou een effect kunnen zijn van de veranderde criteria. Een beschrijving van een ernstige gedragsstoornis in termen van de DSM-IV volstaat nu ook om aan dit criterium te voldoen. Ook biedt de 'tevens toelaatbare route' een alternatief voor een DSM-IV classificatie: integrale gedragsproblematiek waarvan de ernst blijkt uit het uitblijven van vooruitgang na een half jaar geïndiceerde jeugdhulpverlening door een voorziening als jeugdhulpverlening, jeugd-GGZ, kinderveerzorg of jeugdbescherming.

In de onderzoekersdatabase is sprake van 165 beredeneerde afwijkingen bij cluster vier. Kader 4.21 biedt een overzicht van de verdeling van deze beredeneerde afwijkingen over de zeven categorieën van kader 3.4.

Kader 4.21

Verdeling van de 165 door de CvI's van cluster vier gebruikte beredeneerde afwijkingen over de zeven categorieën van kader 3.4 (n= 165)

Soort afwijking	Aantal	Percentage
gelijke zwaarte	115	70%
progressieve stoornis	1	1%
observatieplaatsing	8	5%
onvoldoende diagn. informatie	4	2%
onduidelijke redenering	4	2%
criteria ter discussie	20	12%
niet indeelbaar	13	8%
totaal	165	100%

Uit kader 4.21 blijkt dat in 29% van de beredeneerde afwijkingen binnen cluster vier onbeoogd gebruik gemaakt is van de beredeneerde afwijking. Dit percentage is afgenomen ten opzichte van vorig cursusjaar, waarbij in 47% niet-beoogd gebruik werd gemaakt van de beredeneerde afwijking. Binnen het niet-beoogd gebruik van de beredeneerde afwijking gaat het vooral om het 'ter discussie stellen' van de criteria: leerlingen met problemen die (net) buiten de criteria vallen.

Ook bij cluster vier is de kwaliteit van de toelichtingen van de CvI's bij het beoogde gebruik van de beredeneerde afwijkingen door medewerkers van het LCTI-bureau beoordeeld. Kader 4.22 vermeldt de uitkomsten.

Kader 4.22

Kwaliteit toelichting bij gebruik van beredeneerde afwijking door de CvI's van cluster vier (n=116)

	Aantal	Percentage
Kwaliteit van de toelichting is onvoldoende	7	6%
Kwaliteit van de toelichting is twijfelachtig	17	15%
Kwaliteit van de toelichting is voldoende	92	79%
Totaal	116	100%

Uit kader 4.22 komt naar voren dat de kwaliteit van de toelichting in bijna 80% als voldoende is beoordeeld. In vergelijking met vorig cursusjaar is het aantal onvoldoende of twijfelachtige toelichtingen in afgelopen cursusjaar sterk afgenomen (van 49% naar 21%).

5. Overzicht van de bevindingen

5.1 Frequentie van het gebruik van de beredeneerde afwijking

In het proefjaar 2002/2003 hebben de CvI's een beperkt aantal van 2.937 dossiers ter beoordeling ingezonden. Er is in dat jaar in 19% van de aanmeldingen gebruik gemaakt van de mogelijkheid om beredeneerd af te wijken van de criteria. Afgelopen cursusjaar, 2003/2004, hebben de CvI's van 19.530 dossiers protocollen ingestuurd. Een selectie van 962 dossiers is door de LCTI opgevraagd om nader te analyseren. Er is ook afgelopen cursusjaar in 19% van de aanmeldingen gebruik gemaakt van de beredeneerde afwijking. Het gebruik van de beredeneerde afwijking verschilt per cluster. Op dit punt zijn belangrijke verschuivingen opgetreden. In 2002/2003 werd de beredeneerde afwijking bij cluster twee, cluster drie en cluster vier

in respectievelijk 21%, 11% en 33% van de aanmeldingen gebruikt. In 2003/2004 is dat respectievelijk 33%, 10% en 25%. Bij cluster twee is het gebruik van de beredeneerde afwijking fors toegenomen. De meest opvallende stijging heeft plaatsgevonden bij SH-aanmeldingen: van 7% in 2002/2003 naar 52% in 2003/2004. Ook bij ESM-aanmeldingen is het gebruik van de beredeneerde afwijking van 23% in 2002/2003 gestegen naar 29% in 2003/2004. Het gebruik van de beredeneerde afwijking is bij cluster drie over het algemeen vrijwel gelijk gebleven (11% in 2002/2003 en 10% in 2003/2004). Bij ZMLK- en LG-aanmeldingen is het gebruik van de beredeneerde afwijking ook vrijwel gelijk gebleven, maar bij de schoolsoort LZK is het percentage beredeneerde afwijkingen gedaald van 25% (2002/2003) naar 11% (2003/2004). In verhouding tot de ZMLK- en LG-aanmeldingen, zijn er minder LZK-aanmeldingen. Hierdoor is het effect van deze daling minimaal. Bij cluster vier is het gebruik van de beredeneerde afwijking gedaald van 33% naar 25% van het totaal aantal cluster vier-aanmeldingen.

5.2 Kenmerken van de beredeneerde afwijking

Bij schoolsoorten waar vaker dan in 10% van de aanmeldingen gebruik gemaakt wordt van de beredeneerde afwijking valt op dat vooral niet wordt voldaan aan één bepaald criterium. Bij SH en ESM wordt voornamelijk niet voldaan aan het stoorniscriterium. Bij ZMLK 60-70 ontbreekt vaak een bijkomende stoornis. Bij de beredeneerde afwijkingen LZK en LG geeft het voldoen aan de beperking onderwijsparticipatie de meeste problemen. En bij cluster vier ontbreekt een DSM-IV classificatie volgens de CvI bij de meeste aanmeldingen die middels een beredeneerde afwijking zijn toegelaten. Bij cluster vier bleek in 2002/2003 dat er, hoewel er vaak geen stoornis volgens de DSM-IV was vastgesteld, toch vaak voldoende relevante psychodiagnostische rapportage aanwezig was om de aard en ernst van de problematiek aannemelijk te maken. De criteria van cluster vier zijn hierop aangepast. Ook zijn criteria van andere schoolsoorten aangepast (Regeling indicatiecriteria, 2004). Deze veranderingen zijn van kracht na maart 2004. Om een beeld te krijgen van de mogelijke gevolgen van deze veranderingen, specifiek voor het gebruik van de beredeneerde afwijking, is in dit rapport gekeken naar twee periodes:

- periode 1: van 1 augustus 2003 tot en met 31 maart 2004.
- periode 2: van 1 april 2004 tot en met 15 september 2004.

De beredeneerde afwijkingen bij cluster twee kenmerken zich doordat voornamelijk niet wordt voldaan aan het stoorniscriterium. Bij SH wordt in 87% van het aantal beredeneerde afwijkingen niet voldaan aan het stoorniscriterium gehoorverlies. Dit valt te verklaren door het groot aantal ESM-leerlingen dat naar voortgezet speciaal onderwijs verwezen wordt. Omdat de schoolsoort VSO-ESM niet bestaat worden leerlingen met ernstige spraaktaalproblemen die voortgezet speciaal onderwijs behoeven, nu aangemeld voor een SH-indicatie. Deze leerlingen zullen dan met name niet voldoen aan het stoorniscriterium gehoorverlies. Meer dan de helft (54%) van deze leerlingen is afkomstig van een WEC-school of ontvangt ambulante begeleiding uit het speciaal onderwijs. De gemiddelde leeftijd van deze leerlingen is 12,7 jaar. Uit analyse van alle 587 beredeneerde afwijkingen SH blijkt dat 86% van het aantal SH leerlingen die middels de beredeneerde afwijking zijn toegelaten een leeftijd heeft van 12 jaar en ouder (gemiddeld 13,2 jaar). Uit dossieronderzoek blijkt daarnaast dat de beredeneerde afwijking gebruikt wordt voor ESM-leerlingen die gekenmerkt worden door een groot verschil in gehoorverlies aan beide oren. Het gehoorverlies aan het beste oor voldoet net niet aan de criteria en het andere oor is doof.

Ook beredeneerde afwijkingen ESM voldoen voornamelijk niet aan het stoorniscriterium. Nagegaan is of de beredeneerde afwijking gebruikt wordt omdat kinderen jonger dan 8 jaar geen spraakproductieproblemen hebben maar wel voldoen aan de criteria voor een spraaktaalstoornis voor oudere kinderen. Inderdaad blijkt een deel van de beredeneerde afwijking daardoor te verklaren. Overwogen kan worden om de ESM-criteria zo aan te passen dat uitval op 2 van de 4 spraaktaalgebieden voldoet voor kinderen van alle leeftijden. Daarmee wordt recht gedaan aan de gesignaleerde ernst in een deel van de ingezonden dossiers en tevens aan de behoefte het percentage beredeneerde afwijkingen te verminderen. Het gebruik van de beredeneerde afwijking bij cluster twee is in ruim 40% niet zoals bedoeld. Ook hierin ligt een mogelijkheid om het gebruik van de beredeneerde afwijking te beperken.

Bij cluster drie valt op dat binnen de relatief kleine groep ZMLK 60-70-aanmeldingen veelvuldig gebruik wordt gemaakt van de beredeneerde afwijking (45%) en het vaakste niet wordt voldaan aan het criterium bijkomende stoornis. Bij ZMLK $IQ < 60$ zijn de criteria veranderd. Het effect hiervan op het gebruik van de beredeneerde afwijking is moeilijk in beeld te brengen omdat het percentage beredeneerde afwijkingen ZMLK < 60 zeer laag is (1% van het totaal aantal ZMLK-aanmeldingen met een $IQ < 60$). Bij de beredeneerde afwijkingen LZK wordt duidelijk dat het criterium beperking onderwijsparticipatie het vaakst ontbreekt. Dit geldt ook voor de beredeneerde afwijkingen bij LG. Bij deze schoolsoort wordt de beredeneerde afwijking ook nogal eens niet zo gebruikt als bedoeld.

De verwachting dat er door de veranderingen in criteria van maart 2004 minder vaak gebruik gemaakt wordt van de beredeneerde afwijking bij cluster vier is uitgekomen: het aantal beredeneerde afwijkingen is gedaald van 29% in de eerste termijn naar 19% in de tweede termijn. De veranderde criteria blijken bij cluster vier effect te hebben: in de tweede periode voldeed 82% van 5.601 cluster vier-aanmeldingen aan het DSM-IV criterium of het alternatief daarvoor, terwijl dit in de eerste periode 71% was.

Voor de overige schoolsoorten zijn de aantallen te klein om een betrouwbaar beeld te schetsen van de kenmerken van de beredeneerde afwijking.

Vorig cursusjaar 2002/2003 is ook een aantal andere knelpunten gesignaleerd. Een van die knelpunten was het buitenproportioneel gebruik van de beredeneerde afwijking door een aantal CvI's. Om de ontwikkelingen rondom het gebruik van de beredeneerde afwijking van afgelopen cursusjaar in kaart te brengen, moet allereerst gekeken worden naar de ontwikkeling die de CvI's doormaakten. De CvI's hebben ervaring opgedaan met het geven van voorlichting, wat heeft geleid tot betere dossiers en eenduidige besluiten. Zo is bijvoorbeeld door de CvI's (en ook door de LCTI) bekendheid gegeven aan de criteria zoals aangepast in maart 2004. Er is een aantal CvI's dat beter omgaat met de criteria en minder vaak gebruik maakt van de beredeneerde afwijking. De LCTI heeft een bijdrage geleverd door terugkoppelingen, waarin onder andere het beoogd en niet beoogd gebruik van de beredeneerde afwijking is besproken.

Een klein aantal CvI's maakt nog steeds veel gebruik van de beredeneerde afwijking, maar ook dit aantal wordt langzaam aan minder: het aantal CvI's dat in meer dan 10% van de aanmeldingen beredeneerd afwijkt, is afgenomen van 26 in de eerste periode naar 19 in de tweede periode. Ook wordt in de tweede periode nog maar door één CvI in meer dan 40% van de aanmeldingen gebruik gemaakt van de beredeneerde afwijking.

5.3 Aandachtspunten voor de toekomst

De beredeneerde afwijking speelt een belangrijke rol binnen de indicatiestelling voor speciaal onderwijs. De beredeneerde afwijking maakt zichtbaar waar de criteria soms moeilijk te hanteren zijn, met name in dit eerste jaar waarin de overgang van het oude naar het nieuwe systeem ervaren wordt bijvoorbeeld bij de herindicaties. Het gebruik van de beredeneerde afwijking zal geleidelijk teruggedrongen moeten worden zodat deze mogelijkheid alleen gebruikt wordt in situaties waar de aard en ernst van de problematiek van progressieve aard is of even zwaar is als wanneer er wel aan de criteria wordt voldaan (beoogd gebruik).

Het terugdringen van onbeoogd gebruik van de beredeneerde afwijking kan bereikt worden doordat de CvI's meer ervaring krijgen met de beoordeling aan de hand van de criteria. Ook kunnen de terugkoppelingen van de LCTI aan de CvI's bijdragen. En wellicht is het bijstellen van de criteria een manier om onbeoogd gebruik van de beredeneerde afwijking te verminderen. Bij cluster twee blijken leerlinggroepen te zijn met specifieke behoeften die niet binnen de criteria vallen. Binnen cluster drie is in 32% sprake van niet beoogd gebruik waarbij met name de criteria ten opzichte van de onderwijsbeperking bij LG- en LZK-aanmeldingen ter discussie gesteld worden. Bij ZMLK 60-70 ontbreekt vaak de bijkomende stoornis. De beredeneerde afwijking wordt binnen deze laatste leerlinggroep in 80% van de gevallen gebruikt zoals bedoeld is. Het is gewenst om verder in kaart te brengen waarom er in deze groep zo vaak sprake is van beoogd gebruik. Bij cluster vier is ook vaak sprake van beoogd gebruik van de beredeneerde afwijking (71%). De aanpassingen van de criteria in cluster vier lijken effect te hebben. Er wordt echter nog niet optimaal gebruik gemaakt van de mogelijkheden die de aanpassingen van de criteria met zich meebrengen, zoals de eerder genoemde 'tevens toelaatbare route'. Voorlichting aan de CvI's kan hier verandering in brengen. Daarnaast zijn gesprekken met de beroepsgroepen gewenst over het gebruik van de DSM-IV bij diagnostiek van gedragsproblemen.

Het is belangrijk dat de beredeneerde afwijking blijft bestaan, zodat ook leerlingen met ernstige, maar van de criteria afwijkende, problematiek voor leerlinggebonden financiering in aanmerking komen. Het gaat hier dan om beoogd gebruik van de beredeneerde afwijking. Wanneer het niet beoogd gebruik van de beredeneerde afwijking beperkt wordt, zal daarmee nog een verdere afname van het gebruik van de beredeneerde afwijking gerealiseerd kunnen worden bij vrijwel alle schoolsoorten.

Samenstelling Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling

Prof. drs. J. van Londen (voorzitter)

Mw. prof. dr. I.A. van Berckelaer-Onnes

Prof. dr. N. Bleichrodt

Prof. dr. W.O. Renier

Prof. dr. L.M. Stevens

Mw. dr. R. Gonggrijp (secretaris, tevens directeur van het bureau van de LCTI)

Aan de totstandkoming van dit rapport hebben meegewerkt

Auteur

Mw. drs. F. van der Zwan

Adviseur

Dr. C.M. van Rijswijk

Informatie uit de databases

Drs. M. Steverink

Dhr. R.D. Haveman

Literatuur

Evers, S. & Rijswijk, C.M. van (2003). *De ervaringen van de CvI's met de indicatiestelling speciaal onderwijs en ambulante begeleiding in het schooljaar 2002/2003*. Den Haag: LCTI.

Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (2003a). *Indicatiestelling speciaal onderwijs 2002/2003. De indicatiecommissies van cluster twee*. Den Haag: LCTI.

Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (2003b). *Indicatiestelling speciaal onderwijs 2002/2003. De indicatiecommissies van cluster drie*. Den Haag: LCTI.

Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (2003c). *Indicatiestelling speciaal onderwijs 2002/2003. De indicatiecommissies van cluster vier*. Den Haag: LCTI.

Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (2003d). *Indicatiestelling speciaal onderwijs 2002/2003. Gebruik van de beredeneerde afwijking*. Den Haag: LCTI.

Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (2003e). *Indicatiestelling speciaal onderwijs 2002/2003. Negatieve indicaties*. Den Haag: LCTI.

Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (2003f). *Indicatiestelling speciaal onderwijs 2002/2003. Beperking van de onderwijsparticipatie*. Den Haag: LCTI.

Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (2004a). *Indicatiestelling speciaal onderwijs 2003/2004: de indicatiecommissies van cluster twee*. Den Haag: LCTI.

Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (2004b). *Indicatiestelling speciaal onderwijs 2003/2004: de indicatiecommissies van cluster drie*. Den Haag: LCTI.

Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (2004c). *Indicatiestelling speciaal onderwijs 2003/2004: de indicatiecommissies van cluster vier*. Den Haag: LCTI.

Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (2004d). *Indicatiestelling speciaal onderwijs 2003/2004: gebruik van de beredeneerde afwijking*. Den Haag: LCTI.

Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (2004e). *Indicatiestelling speciaal onderwijs 2002/2003. Beperking van de onderwijsparticipatie*. Den Haag: LCTI.

Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (2004). *De indicatiecriteria in vogelvlucht: De aangepaste criteria voor speciaal onderwijs en leerlinggebonden financiering*. Den Haag: LCTI.

Regeling indicatiecriteria en aanmeldingsformulier leerlinggebonden financiering (LGF) (2003). *Uitleg. Gele katern, Jaargang 2003, nr. 1*.

Regeling indicatiecriteria en aanmeldingsformulier leerlinggebonden financiering (LGF) (2004). *Uitleg. Gele katern, Jaargang 2004, nr. 6, p. 8 – 36*.

Resing, W.C.M., Evers, A., Koomen, H.M.Y, Pameijer, N.K., Bleichrodt, N., Boxtel, H. van & Greef, E.E.M. de (2002). *Indicatiestelling: condities en instrumentarium. In het kader van leergebonden financiering*. Amsterdam: Boom.

Rijswijk, C.M. van, As, M.L.J. van, Bruins, M., Greef, E.E.M. de & Sikkema, A. (2002). *Indicatiestelling speciaal onderwijs en ambulante begeleiding 2002/2003. Model-protocol voor de indicatiecommissies van cluster drie*. Zoetermeer: TCAI.

Lijst gebruikte afkortingen

BA	: Beredeneerde afwijking
CvI	: Commissie voor Indicatiestelling
DSM-IV	: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 4th Edition
ESM	: Ernstige spraaktaal moeilijkheden
ICD	: International Classification of Diseases
IQ	: Intelligentie quotiënt
LCTI	: Landelijke Commissie Toezicht en Indicatie
LG	: Lichamelijk gehandicapt
LGF	: Leerlinggebonden financiering
LZK	: Langdurig zieke kinderen
MG	: Meervoudig gehandicapt
OCW	: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
REC	: Regionaal expertise centrum
SH	: Slechthorend
SO	: Speciaal Onderwijs
VSO	: Voortgezet Speciaal Onderwijs
ZMLK	: Zeer moeilijk lerende kinderen
ZMOK	: Zeer moeilijk opvoedbare kinderen

Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling

Postbus 19521

2500 CM Den Haag

Tel 070 3122860

Fax 070 3122870

E-mail post@lcti.nl

URL www.lcti.nl

Colofon

Auteur F. van der Zwan

Ontwerp en druk JB&A Raster grafisch ontwerp, Delft

Uitgave December 2004

ISBN 90-8522-014-9

© Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling